

RYSUNEK DZIECKA JAKO KOMUNIKAT W DIADZIE KOMUNIKACJI WIZUALNEJ DOROSŁY-DZIECKO

DOMINIKA GLINKOWSKA

Abstract: The work is an analysis of a visual communication in the adult-child communication field. The main aim of the study was to investigate the communicative potential of children's drawing. In the first chapter issues of interpersonal communication, styles of speech, communication niches and child's artistic development were raised. Moreover, the role of the use of a non-verbal message in the communication process of an adult and a child was emphasized. The second chapter focuses on the issues of culture and visual communication, presents contemporary examples of the usage of high art in mass culture. The analysis of the role of a child's drawing in the act of communication in the family, carried out in chapter three, showed that children are able to communicate perfectly with their parents not only through words, and parents (especially mothers) are aware of the potential of the content conveyed.

Key words: dyadic communication, communication with child, visual communication, picture, family communication niche, drawing

Słowa kluczowe: diada komunikacyjna, komunikacja z dzieckiem, komunikacja wizualna, obraz, rodzinna nisza komunikacyjna, rysunek

1. Wstęp

Zrozumienie istotności komunikacji wizualnej między osobą dorosłą, a dzieckiem jest zagadnieniem bardzo obszernym, ponieważ analizowanie rysunków dzieci jest wykorzystywane w wielu dziedzinach i na różnorodnych płaszczyznach. W obecnej pracy uwaga została poświęcona zagadnieniu wizualnej komunikacji dziecka z dorosłym w codziennej niszy komunikacyjnej. Niniejszy artykuł poświęcony jest opisowi przeprowadzonego badania: jego metodologii, przebiegu oraz analizy zdobytych danych. W artykule znajduje się również zestawienie rezultatów badania oraz wnioski końcowe. Jako podsumowanie przedstawione zostały możliwości dotyczące dalszej eksploracji tematu.

2. Cel badawczy

Przedmiotem niniejszego artykułu jest temat rysunku dziecka w komunikacyjnej diadzie między dorosłym a dzieckiem.

Przyjęta hipoteza zakłada, że rysunek dziecka zawiera potencjał komunikacyjny wykorzystywany w komunikacji z osobami dorosłymi. Wybrany temat został poruszony, ponieważ odnosi się wrażenie, że w codziennej niszy komunikacyjnej z dziećmi rzadko wykorzystuje się ich rysunki do wzajemnej komunikacji oraz porozumienia. Rysunek dziecka wykorzystywany jest m.in. w psychologii i arteterapii, jednak celem badań do napisania niniejszego artykułu był rysunek dziecka jako komunikat służący do lepszego porozumienia się dorosłego z dzieckiem w rodzinie.

3. Metodologia badań

W badaniach nad danym tematem została wykorzystana forma wywiadu. Jest to rodzaj badania jakościowego. Wybrana forma badania pozwala na zgłębienie tematu oraz uzyskanie interesujących i szczegółowych danych. W niniejszym badaniu posłużono się wywiadem pół-ustrukturalizowanym, który umożliwia zdobycie konkretnych informacji na podstawie wcześniej przygotowanych pytań oraz tematów do dyskusji. Dzięki określonym pytaniom istnieje możliwość późniejszego porównania zdobytych danych (Dawson, 2009: 28-29). Pytania dotyczyły zagadnienia ogólnej komunikacji w rodzinie oraz rysunków dzieci i sposobu przedstawiania różnych elementów na kartce. Tematy oraz pytania u każdego z respondentów były identyczne, ale poruszane w różnej kolejności, ze względu na swobodę wypowiedzi badanych osób, którą umożliwia wywiad pół-ustrukturalizowany. W założeniu tego typu wywiadu brana jest pod uwagę opcja zadawania tych samych pytań, lecz w zróżnicowanym porządku (Dorney, 2007: 134). Podczas wywiadów użyto sprzętu nagrywającego respondentów w celu wykorzystania nagrań podczas pisania raportów oraz analizy badań. Nagrania audio nie stanowiły jedyne źródła dokumentującego odpowiedzi, ponieważ wykorzystano również ręcznie pisane notatki. Wywiad z osobą dorosłą został poszerzony o badanie wykorzystujące technikę projekcyjną (zwaną również metodą wolnych skojarzeń) skierowaną do dzieci. Wymieniona metoda pozwala określić jakie skojarzenia wywołuje u odbiorcy konkretny wyraz. Dzięki temu można szerzej spojrzeć na doświadczenia uczestnika badania oraz dowiedzieć się z czym oraz w jakich okolicznościach respondent instynktownie łączy i przedstawia poszczególne zjawiska oraz przedmioty (Szczepaniak-Kozak, 2007: 96). Odpowiedzi rodziców na zadane pytania stanowiły podstawę danych poddanych analizie. Obrazek stworzony przez dziecko stanowił element uzupełniający informacje przekazane przez osobę dorosłą. Dalsza interpretacja rysunku przez rodzica oraz narracja

dziecka stanowiła materiał dla porównania dwóch podejść do jednego komunikatu wizualnego.

Wywiady zostały przeprowadzone w październiku oraz listopadzie 2021 roku z grupą badawczą złożoną z 10 rodziców oraz ich dzieci. Dzieci były w wieku od 6 do 9 lat. Do dalszej analizy zostały wybrane wywiady z 6 rodzin, których wypowiedzi stanowiły najbardziej ciekawy materiał badawczy. Trzy rodziny zamieszkiwały aglomerację miejską, a pozostałe trzy – aglomerację wiejską. Wszystkie rodziny pochodziły z województwa Wielkopolskiego. W celu zbudowania grupy badawczej użyto metody dotyczącej spełnienia określonych kryteriów przez respondentów. Najważniejszym kryterium przy wyborze uczestników był wiek dzieci. Z góry założono, że dziecko musi być w wieku od 6 do 11 lat. Określony wiek dzieci mogących wziąć udział w badaniu został wyznaczony w oparciu o teorię rozwoju umiejętności plastycznych dzieci. Dziecko od około piątego roku życia zaczyna przedstawiać swoje otoczenie oraz myśli w sposób symboliczny. Elementy obrazkowe coraz bardziej zaczynają przypominać rzeczywistość (ŻI 1: 49). Pomimo faktu, że w tym okresie większość dzieci przedstawia podobne elementy, są one bardziej świadome otaczającego ich świata, proporcji oraz sposobu przedstawiania konkretnych zjawisk i przedmiotów (ŻI 1: 49-54). Im starsze dziecko, tym lepiej zna świat i umie go przedstawiać oraz posiada bardziej rozwinięte umiejętności plastyczne. Kolejnym kryterium była relacja, która łączy dziecko oraz osobę dorosłą. Założono, że powinien być to rodzic dziecka. Postawione kryterium miało na celu porównanie stopnia znajomości rodziców dotyczącej sposobów tworzenia rysunków przez dzieci oraz form komunikacji w różnych rodzinach. Nie konkretyzowano, który z rodziców powinien brać udział, więc autorka badania miała dowolność w wyborze grupy badawczej. Nie zostało postawione również kryterium ograniczające udziału tylko jednego z rodziców, jednak do badań nie zgłosiły się pary rodziców. W każdym badanym przypadku wywiadu udzieliła tylko jedna osoba dorosła (matka).

4. Organizacja przebiegu badań

Badanie polegało na przeprowadzeniu wywiadu z rodzicem oraz uzyskaniu obrazka wykonanego przez dziecko. W wywiadach uczestniczyły matki, bez obecności ich partnerów lub ojców dzieci, w przedziałach wiekowych 30+ oraz 40+. Wywiady zostały przeprowadzone w domach respondentów dla komfortu dzieci oraz większej swobody komunikacyjnej dorosłych. Przed rozmową osoby dorosłe podpisały zgodę na swój udział w badaniu oraz udział dziecka. Dzieci zostały poproszone o udanie się do osobnego pokoju i przedstawienie swojej rodziny na kartce. Do dyspozycji miały białe, czyste kartki A4 oraz kredki, piśmaki i ołówek. Została również przekazana informacja, aby bez konieczności nie używały gumki i przedstawiły swoją rodzinę tak, jak uważają to za słuszne. Czas rysowania był nieograniczony. Dzieci rysowały tak długo, jak potrzebowały.

Podczas gdy dziecko tworzyło obrazek, w drugim pokoju odbywał się wywiad z matką. Wywiad składał się z 9 pytań otwartych oraz dodatkowych pytań uzupełniających, niektóre poruszone przez matkę, kwestie. Po skończonej rozmowie oraz zakończeniu rysowania obrazka, dziecko zostało poproszone na osobności o opowiedzenie o swoim rysunku z pomocniczymi pytaniami autorki badania. Następnie o interpretację została poproszona matka każdego dziecka.

5. Analiza wyników badań

Wyniki badań zostały zaprezentowane w kolejności od rodzin zamieszkujących aglomerację wiejską do rodzin zamieszkujących aglomerację miejską zgodnie z chronologicznym terminem przeprowadzenia badań. Imiona dzieci zostały zmienione ze względu na ochronę danych osobowych respondentów. Zachowane zostały faktyczne informacje dotyczące ich wieku. W celu rozróżnienia badanych matek zostały im nadane numery.

Dziecko 1 – Maciej

Raport

Wywiad z matką nr 1 oraz pierwszym dzieckiem został przeprowadzony 28.10.2021 r. Była to rodzina z aglomeracji wiejskiej. Do rodziny należy czterech członków: matka, ojciec oraz 2 dzieci (starszy syn oraz młodsza córka). Matka należy do przedziału wiekowego 30+, a syn jest w wieku 8 lat. Podczas tego wywiadu założenie badania dotyczące warunków przeprowadzenia rozmowy oraz tworzenia rysunku przez dziecko było inne niż w pozostałych przypadkach i nie zostało spełnione. Na początku rozmowy matka poinformowała, że syn jest w trakcie diagnozy spektrum autyzmu, stąd musi być obecny podczas wywiadu.

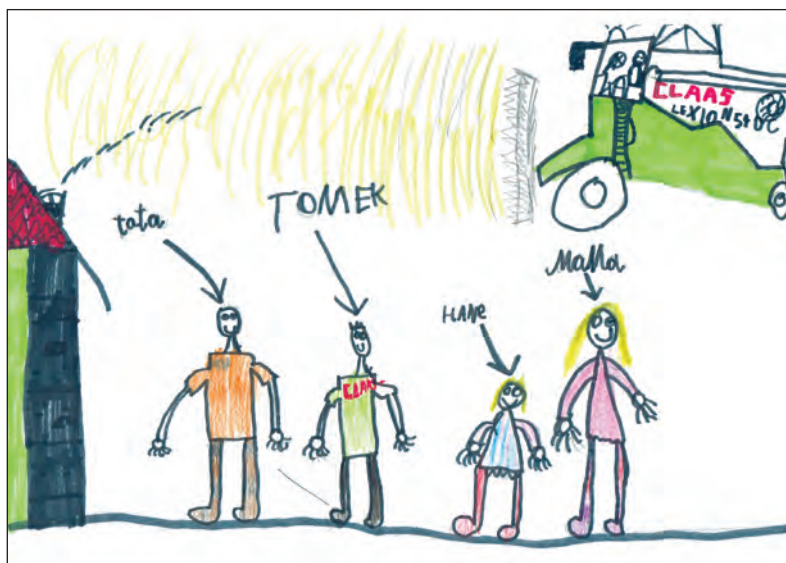
Komunikacja w rodzinie przebiega nietypowo ze względu na osobliwy charakter syna i jego chorobę. Maciej jest bardzo rozmowny i lubi dużo opowiadać, jednakże trzeba utrzymywać z nim kontakt wzrokowy podczas konwersacji. Dziecko irytuje się, złości i krzyczy, gdy nie dostaje należytej uwagi. Rozmowy w tej rodzinie często odbywają się pod wpływem emocji, ponieważ Maciej ma jeden ulubiony temat do rozmów i nie lubi mówić o innych rzeczach. Chłopiec nieprawidłowo interpretuje emocje innych oraz jest wybuchowym i emocjonalnym dzieckiem. Jego zainteresowanie stanowią maszyny rolnicze, stąd często w rozmowach z matką nie umieją się nawzajem porozumieć, ponieważ matka nie rozumie specyficznej terminologii używanej przez syna. Następuje wtedy płacz i złość ze strony chłopca, ponieważ nie chce on powtarzać swojej wypowiedzi. Matka wymyśliła system kar i nagród, by dojść do lepszego porozumienia z dzieckiem. Maciej zbiera punkty za dobre uczynki, a odejmowane mu są za złe zachowania. W ten sposób matka nr 1 lepiej komunikuje się z synem i unika

niepotrzebnych awantur z jego strony. Komunikacja z ojcem przebiega w spokojniejszy sposób. Ojciec mało czasu spędza w domu ze względu na wykonywaną pracę, więc Maciej większość czasu spędza z matką. Ojciec jednak efektywniej rozumie język syna, ponieważ jako mężczyzna jest zaznajomiony z mechanicznymi zagadnieniami. Ojciec ma także większą cierpliwość do zachowań syna i słucha go ze spokojem. Komunikacja w rodzinie jest dwukierunkowa, ponieważ rodzice są otwarci na zdanie syna i biorą jego wypowiedzi pod uwagę. Czasami jednak istnieje potrzeba narzucenia poleceń, żeby chłopiec wykonał to, co jest od niego wymagane. Dziecko słucha rodziców. Niemniej jednak, gdy za dużo do niego się mówi-przestaje uważnie słuchać.

Odnosząc się do zagadnień dotyczących rysowania, Maciej chętnie tworzy obrazki, jednak są to monotematyczne przedstawienia. Matka nr 1 uważa, że rysunki syna są estetyczne i kolorowe. Chłopiec używa całej gamy kolorów, jednak najrzadziej stosuje kolor różowy. Główną tematyką obrazków Macieja jest rolnictwo i maszyny wiejskie. Jak zauważyła matka, wpływ na to mogły mieć wczesne lata chłopca, kiedy przebywając pod opieką dziadków całe dni spędzał w ich gospodarstwie. Chłopiec stara się rysować przedmioty z różnych perspektyw. Dodatkowo, Maciej bardzo zwraca uwagę by szczegóły przedstawione na jego obrazkach były dokładnym odwzorowaniem rzeczywistych elementów. Bardzo ciężko jest przekonać go do narysowania obrazków o innej tematyce. W szkole również nie słucha poleceń pań i zawsze rysuje to, co chce. Z powodu monotematycznych rysunków syna, rodzice nie stosują metody komunikacji wizualnej w chwilach, kiedy Maciej nie chce rozmawiać. Nie przekłada on na kartkę swoich emocji. W takich sytuacjach potrzebne są inne metody, by dowiedzieć się o jego problemach i spróbować je rozwiązać. Maciej nie wyraża wizualnie swoich emocji na obrazkach, dlatego rysunki niewiele mówią o jego stanach wewnętrznych. Chłopiec w trudnych chwilach potrzebuje uspokojenia się w samotności, ponieważ zamyka się w sobie i nie ma ochoty pokazywać dorosłym swoich uczuć.

Odwołując się do narysowanego obrazka, matka nr 1 uważa, że syn przedstawił siebie najbliższemu ojcu, ponieważ najlepiej się z nim rozumie i ich komunikacja jest najbardziej zrozumiała. Do pokolorowania postaci kobiecych wybrał ich ulubione kolory, a rysując postacie męskie, chłopiec przedstawił je w charakterystycznych ubraniach. Ojciec chłopca został pokazany w roboczych spodniach oraz koszulce, ponieważ tak ubranego syn najczęściej widzi ojca. Maciej pokolorował swoją koszulkę na zielono, ponieważ jest to jego ulubiony kolor ze względu na markę rolniczą i jej logo. Matka nr 1 podkreśliła, że syn w pierwszej kolejności zazwyczaj używa ołówka do stworzenia konturów elementów na obrazku, a następnie poprawia pisakami i koloruje kredkami.

Matka nr 1 jest zdania, że obrazki dzieci mogą przekazywać wiele istotnych informacji osobom dorosłym. Dzięki pracom dzieci dorośli są w stanie lepiej je zrozumieć, nawet kiedy zawiedzie komunikacja werbalna. Zatem matka nr 1 jest świadoma potencjału komunikacyjnego rysunku dziecka, jednak zdaje sobie spr-

Ilustracja 1. Maciej – 8 lat

Źródło: Badanie własne

wę, że w przypadku jej syna taka metoda komunikacji nie jest i nie będzie skuteczna. Uważa, że najistotniejsze w przekazie wizualnym są barwy i to na nie w pierwszej kolejności zwracałyby uwagę. Według niej dziewczynki są bardziej uczuciowe niż chłopcy i są w stanie lepiej pokazywać emocje za pomocą rysunków.

Analiza

Komunikacja w rodzinie nr 1 jest inna niż w pozostałych ze względu na 8-letniego syna. Dziecko chętnie rysuje, a jego obrazki są kolorowe i z wieloma detalami. Jeżeli chodzi o wizualną komunikację i przedstawianie swoich stanów wewnętrznych, Maciej nie wyraża siebie w taki sposób. Jak zauważyła matka nr 1, syn narysował to, o co został poproszony, lecz na obrazku musiał umieścić dodatkowo elementy rolnicze. Swoją pracę wykonał za pomocą pisaków oraz kredek i ołówka. Dodatkowo, można zauważyć, że Maciej ma duże poczucie własnej tożsamości, ponieważ podpis jego postaci jest wyróżniony wielkimi literami. Przedstawione elementy i postacie są zbliżone do tych w rzeczywistości. Dziecko zachowało w dużym stopniu naturalne proporcje postaci i przedmiotów.

Rysunek chłopca może przekazać wiele informacji na jego temat. Na pierwszy rzut oka, w centralnym miejscu kartki znajdują się wszyscy członkowie rodziny. Stąd też można wywnioskować jakie relacje panują między jej członkami. Ojciec znajduje się najbliżej syna, ponieważ to on najbardziej rozumie jego potrzeby. Ubrani są ubrania identyfikujące ich wizualnie i kojarzone przez chłopca na co dzień. Z kolei matka oraz córka są przedstawione obok siebie, co może

świadczyć, że to je łączy najlepsza więź. Co więcej, z rysunku można również dowiedzieć się jakie zainteresowania posiada Maciej. Oprócz wykonania polecenia danego przed rozpoczęciem badania, chłopiec umieścił na kartce przedmioty związane z rolnictwem. Można przypuszczać, że tematy związane ze wsią i rolnictwem są mu bardzo bliskie. Obrazek dziecka jest kolorowy i nie zawiera ciemnych, niepokojących elementów. Maciej nie przedstawił tylko rodziny, lecz umieścił ją w konkretnej przestrzeni. Chłopiec narysował tło i wypełnił kartkę dodatkowymi elementami. Można więc wysnuć hipotezę, że chłopiec lubi spędzać czas na świeżym powietrzu, a wspólne spędzanie czasu z rodziną aktywnie mu się kojarzy.

Dziecko 2 – Sara

Raport

Wywiad z matką nr 2 oraz dzieckiem został przeprowadzony 5.11.2021 r. Jest to rodzina wielodzietna z aglomeracji wiejskiej. Do rodziny należy dziesięć osób: rodzice oraz 8 rodzeństwa. Nie wszyscy członkowie mieszkają wspólnie w jednym domu, ponieważ mają założone własne rodziny. Matka należy do przedziału wiekowego 40+, a dziecko ma 9 lat. Zarówno wywiad jak i tworzenie rysunku przez Sarę odbyło się w dwóch osobnych pomieszczeniach, więc warunki badania zostały zachowane.

Komunikacja w rodzinie wygląda różnie, ponieważ starsze rodzeństwo spiera się z najmłodszą siostrą. Rodzeństwo potrafi się wspierać, współpracować i razem bawić, ale zdarzają się sytuacje kiedy nie wszyscy się ze sobą zgadzają i następują konflikty. Matka nr 2 jest otwarta na dialog z dziećmi i nie pojawiają się większe problemy oraz nieporozumienia komunikacyjne. Słucha ich i stara się by komunikacja między nimi nie była jednostronna. Sara chętnie rozmawia z rodzicami oraz rodzeństwem na różne tematy.

Nawiązując do komunikacji wizualnej w rodzinie, matka nr 2 nie prosi i nigdy nie prosiła córkę o narysowanie swoich lęków lub problemów, ponieważ jej dziecko jest zwolennikiem werbalnej komunikacji. Najczęściej przychodzi do starszego rodzeństwa i zwierza się ze swoich uczuć oraz prosi o rady. Zdaniem matki nr 2, dziewczynka w trudnych chwilach nie chciałaby tworzyć obrazków, ponieważ łatwiej jej jest się porozumieć słownie. Sara nie lubi rysować w smutnych momentach i pokazywać tego co czuje. Woli spędzić ten czas w samotności i poczekać aż będzie gotowa porozmawiać z kimś o tym, co się dzieje. Dziewczynka nie ma oporów przed poruszaniem różnych tematów z bliskimi. Wie, że zawsze może porozmawiać i nikt nie będzie jej krytykował za jakiegokolwiek wypowiedzi.

Sara lubi tworzyć różnorodne prace plastyczne takie jak: rysowanie, szkicowanie, wyklejanie, malowanie farbami. Do sporządzania swoich prac używa bibuły, ołówka, plasteliny, włóczki, cekin. Bardzo chętnie bierze udział w szkol-

Ilustracja 2. Sara – 9 lat

Źródło: Badanie własne

nych konkursach plastycznych. Dziecko lubi rysować wszystko co je otacza. Najczęściej są to rysunki inspirowane zdjęciami lub szkicami z komputera. Sugerując się wyświetlanymi obrazkami, dziewczynka stara się odwzorować to, co widzi. Stosuje również metodę odrysowywania, gdy elementy na obrazku są dla niej trudne do narysowania. Często przykłada kartkę do monitora komputera i szkicuje, ponieważ chce by powstałe rysunki były jak najbardziej zbliżone do oryginału. Sara na swoich obrazkach najczęściej rysuje motywy charakterystyczne dla płci damskiej jak np. serduszka oraz dziewczynki. Sara w swoich pracach nie ogranicza się do jednej techniki plastycznej, ponieważ lubi je łączyć i urozmaicać obrazki. Według matki nr 2 rysunki córki są tematyczne i staranne. Na tworzenie swoich prac poświęca bardzo dużo czasu w samotności. Obrazki zazwyczaj są kolorowe oraz posiadają tło i detale. Sara tworzy rysunki bardzo ekspresyjnie. Tworzy w głowie plan rysunku i spontanicznie nanosi poszczególne elementy. Dziewczynka nie potrzebuje ramowego rozplanowania obrazka. Na jej rysunkach najczęściej są przedstawianie wesołe wyobrażenia różnych postaci lub przyrody.

Matka nr 2 zwraca uwagę na niepokojące elementy obrazków. Zawsze spyta się córki co przedstawiła i dlaczego w konkretny sposób narysowała pewne elementy. Stara się zrozumieć pomysł dziecka zanim indywidualnie zinterpretuje. Matka nr 2 uważa, że dziecięce rysunki mogą przekazywać bardzo dużo informacji dorosłym. Jej zdaniem kolory są głównym punktem, na który zwracałaby największą uwagę. Analizując rysunki przykładałaby większą uwagę do kolorystyki

użytej przez starsze dzieci, ponieważ mają one większą świadomość tworzenia obrazków i użycie kredek jest mniej przypadkowe niż u małych dzieci.

Odwołując się do obrazka powstałego w wyniku badania metodą wolnych skojarzeń, Sara przedstawiła na kartce tylko te osoby, które obecnie mieszkają z nią w domu. Nie narysowała wszystkich członków rodziny, ponieważ ze względu na ilość rodzeństwa, nie zdążyłaby wszystkich narysować i zajęłoby to za dużo czasu i postacie nie były by tak starannie narysowane i pokolorowane. Skupiła się jedynie na członkach, z którymi spędza najwięcej czasu. Dziewczynka narysowała brata w jego ulubionej bluzie, a ojca w stroju roboczym, z pracy, ponieważ w takich ubraniach najczęściej ich widzi. Sara przedstawiła swoją postać po środku, jednak nie zwracając uwagi na znaczenie umieszczenia swojej postaci. Nie uważa, że lubi być w centrum uwagi, a jej postać znalazła się pośrodku przez przypadek. Kolejność i miejsca pozostałych przedstawionych członków rodziny są losowe i nie zostały zaplanowane z konkretną intencją. Matka nr 2 odnosząc się do rysunku córki uważa, że narysowany obrazek na potrzeby badania nie różni od rysunków tworzonych na co dzień. Sara zawsze musi najpierw naszkicować kontury, żeby później pokolorować. Twierdzi, że nie jest w stanie rysować tylko kredką, więc musi używać ołówka.

Analiza

Rysunek Sary jest kolorowy i bardzo starannie wykonany. Rodzina nie została przedstawiona w komplecie, ale jak podkreślała dziewczynka było to uwarunkowane tym, że nie miała chęci rysować całej rodziny. Postacie na obrazku to członkowie rodziny, którzy znajdowali się w domu podczas badania i dzielą ze sobą codziennie przestrzeń mieszkalną. Interesujące jest również to, że dziewczynka do rodziny zalicza ich psa. Można wnioskować, że jest on traktowany jak członek rodziny i jest ważny dla dziecka. Tło kartki nie zostało pokolorowane, ponieważ Sara skupiła się bardziej na przedstawieniu postaci i jak najdokładniejszym ich odwzorowaniu. Z rysunku można również odczytać jakie relacje panują w rodzinie. Rodzice trzymają się za ręce, co może świadczyć o ich wspólnej miłości. Wszyscy na rysunku są uśmiechnięci. Wesołe postacie mogą symbolizować szczęście i ciepło panujące w rodzinie. Sara w sposób realistyczny przedstawiła swoich najbliższych i nie pominęła żadnych szczegółów. Zwróciła również uwagę na ubrania, w jakich jej bliscy lubią chodzić lub z jaką garderobą się jej kojarzą. Proporcje również zostały zachowane, co może świadczyć o umiejętnościach plastycznych dziecka oraz jego świadomości dotyczącej otaczających przedmiotów i zjawisk. Obrazek może komunikować jakie panują nastroje i relacje w rodzinie.

Dziecko 3 – Karolina

Raport

Badanie wśród rodziny nr 3 zostało przeprowadzone 12.11.2021 r. Matka nr 3 należy do przedziału wiekowego 30+, a dziecko jest w wieku 6 lat. Rodzina składa się z pięciu osób: rodziców oraz 3 dzieci. Najstarszy z rodzeństwa jest syn i posiada młodsze siostry. Rodzina zamieszkuje aglomerację wiejską. Wywiad z matką nr 3 został przeprowadzony w osobnym pomieszczeniu niż rysowało dziecko, więc założenie badania dotyczące indywidualizmu udzielanych odpowiedzi, jak i tworzenia obrazka zostały spełnione.

Komunikowanie się w rodzinie nr 3 odbywa się w oparciu o dialog między dorosłymi, a dziećmi. Podstawą budowania relacji oraz porozumiewania się jest rozmowa. Rodzice biorą pod uwagę zdanie dzieci przy podejmowaniu wspólnych decyzji (jeśli jest możliwe, że mogą one również zadecydować i wypowiedzieć się na dany temat). Podczas komunikacji unikane jest narzucanie dzieciom konkretnych odpowiedzi lub punktów widzenia. Dzieci są świadkami prawie każdej rozmowy odbywającej się w rodzinie, więc są świadome tego, co się dzieje w domu. Rodzice starają się nie mieć tajemnic przed dziećmi. Kiedy pojawiają się konflikty wśród dzieci, lub między rodzicami a dziećmi, matka nr 3 stara się kierować do nich pytania otwarte, by nie sugerować żadnych konkretnych odpowiedzi i uzyskać informacje, które pozwolą jej dotrzeć do sedna problemu oraz zrozumieć postawy dzieci. Komunikacja w rodzinie jest raczej dwukierunkowa. Dzieci muszą słuchać poleceń rodziców, ale także dorośli są otwarci na to, co mają do powiedzenia dzieci. Matka nr 3 zwraca uwagę na zachowania niewerbalne Karoliny, ponieważ najczęściej po mimice twarzy może wywnioskować czy córka jest smutna, obrażona lub czy jej się coś nie podoba. Czasami również rozmowy odbywają się pod wpływem emocji, gdy matka nr 3 musi podnieść głos. Kiedy dzieci się nie słuchają, zdarza się, że rozmowy są bardziej nerwowe i następują krzyki. W rodzinie nie obchodzi się również bez rozmów pod wpływem silnych emocji, ale matka nr 3 uważa, że jest to normalna i ludzka rzecz. Dzieci bardziej słuchają się matki, ponieważ jest ona bardziej surowa i konsekwentna niż ojciec. Ze względu na pracę ojca, zdarza się, że jest poza domem kilka tygodni i matka nr 3 musi zająć się domem i wychowaniem.

Dzieci chętnie rozmawiają na wszystkie tematy. Karolina najczęściej opowiada o przedszkolu, co robiła w ciągu dnia, opowiada o kolegach lub co chciałaby robić. W momencie, gdy dziewczynka jest zamknięta w sobie, matka nr 3 nie stosuje metody komunikowania się z nią metodą rysunku, tzn. nie prosi, by córka wyraziła siebie i swoje emocje na kartce. W chwilach, gdy dziewczynka nie chce rozmawiać z matką, rozmowę próbują przeprowadzić z nią jej najbliżsi np. ojciec, brat, babcia. Problem rozwiązywany jest wspólnie poprzez komunikację werbalną. Matka nr 3 uważa, że brakuje czasu na stosowanie rysowania obrazka jako metody do porozumienia się z dzieckiem. Nie zdawała sobie również sprawy, że problemy mogą być rozwiązywane w taki sposób. Rzadko pracuje

z dziećmi nad rysunkiem, ponieważ preferuje komunikację słowną. Taka forma komunikacji pozwala na szybsze porozumienie się i uniknięcie niedomówień oraz pomyłek w interpretacji.

Karolina chętnie rysuje i najczęściej w swoich pracach przedstawia rodzinę oraz zwierzęta (koty, konie i jednorożce). Na tematykę rysunków dziewczynki ma wpływ koleżanka z przedszkola, ponieważ razem spędzają najwięcej czasu i w wolnych chwilach wspólnie rysują. Karolina również chętnie tworzy laurki na przeprosiny za złe zachowanie. Do jednych z ulubionych form prac manualnych dziewczynki należą również kolorowanki. Prace plastyczne są tworzone zarówno samodzielnie, jak i tworzone są tylko poprzez pokolorowanie wyznaczonych elementów. Według matki nr 3 rysunki córki są adekwatne do jej wieku. Obrazki są różnobarwne i tęcze, ponieważ Karolina lubi używać szerokiej gamy kolorów. Dziewczynka stara się także trzymać konturów elementów i zawsze podpisuje siebie oraz rysunki. Zdaniem matki, córka umie na swój sposób odwzorować otaczającą ją rzeczywistość. Nie są to idealne prace, jednak odpowiednie do wieku dziecka. Karolina nigdy nie tworzyła ciemnych rysunków, stąd matka nr 3 nie zwracała uwagi na niepokojącą kolorystykę lub treści.

Według matki nr 3 rysunek dziecka może komunikować bardzo dużo osobie dorosłej. Podczas analizy zwracałaby uwagę na różne elementy, w zależności od tego, co chciałaby się dowiedzieć. Jest zdania, że nie zawsze najważniejsze są kolory i nie powinno się głównie na nich koncentrować analizując obrazek dziecka. Uważa, że dziecko użyje czasami czarnej kredki, bo miało taką chęć oraz uważało, że będzie pasowała do rysunku, a przez osobę dorosłą zostanie to źle zinterpretowane i będzie stanowiło powód do niepokoju.

Obrazek powstały na potrzeby badania zaskoczył matkę nr 3 pod względem wykonania, ponieważ córka narysowała postać tak, jak uczy ją matka. Matka nr 3

Ilustracja 3. Karolina – 6 lat

Źródło: Badanie własne

zwraca dziecku uwagę, by rysowało części ciała, tak by był zachowany rzeczywisty obraz postaci ludzkiej. Stara się odczytać rysowania ludzi za pomocą prostych kresek, stąd obrazek córki zrobił na matce nr 3 pozytywne wrażenie. Narysowany obrazek niczym nie różni się od wcześniejszych prac wykonywanych w domu lub przedszkolu. Zostało zachowane tło oraz przedstawione dodatkowe elementy i szczegóły (słońce, kwiaty, chmury). Zdaniem matki nr 3 Karolina narysowała siebie dalej młodszej siostry, ponieważ nie lubi, gdy młodsza siostra bierze rzeczy i je psuje. Dziewczynka trzyma się za ręce z bratem, ponieważ lubią się razem bawić i dobrze się rozumieją. Często także przebywają sami w domu i spędzają razem czas. Matka nr 3 zwróciła uwagę na czarne kontury, ponieważ córka nie stosuje takiego sposobu rysowania, ale wytłumaczyła to tym, że w ten sposób elementy przedstawia najstarszy brat i być może dziewczynka chciała go naśladować. Czarny szkic postaci może również odnosić się do lubianych przez Karolinę kolorowanek. Zdaniem matki nr 3, postacie dzieci są pokolorowane zgodnie z ich ulubioną kolorystyką i barwami pokoi. Przechodząc do interpretacji dziecka, to według niego matka została pokolorowana na różowo, ponieważ lubi ten kolor. Najmłodsza siostra została narysowana na środku, ponieważ jest najmniejsza. Brat ma niebieską bluzę, ponieważ jest to jego ulubiony kolor. Karolina narysowała 3 serca, które symbolizują miłość rodziców do wszystkich dzieci.

Analiza

Na podstawie rysunku Karoliny można wysunąć wnioski dotyczące jej relacji z bliskimi oraz jej stanem emocjonalnym w czasie przeprowadzenia badania. Matka nr 3 w poprawny sposób umiała odczytać informacje przedstawione wizualnie przez swoje dziecko. Jednak dla matki nr 3 najważniejsza jest rozmowa i werbalne rozwiązywanie problemów. Nie stosowała metody rysowania obrazka przez dziecko, jednak również nie odrzuca jej. Jest otwarta na nowe drogi zdobywania informacji o swoich dzieciach. Podczas analizowania rysunku córki dla matki nr 3 najważniejsze było rozmieszczenie postaci oraz użyta kolorystyka. Te dwa elementy przykuły jej największą uwagę. Matka nr 3 jednak podczas wywiadu odpowiedziała, że kolory to kwestia drugorzędna przy analizie obrazka dziecka. Można wywnioskować, że nie zawsze dorośli trzymają się tego o czym mówią i co zakładają, ponieważ podświadomość od razu wysyła sygnały co jest ważne dla konkretnej osoby w odbiorze wizualnym.

Dziecko 4 i 5 – Tomasz i Karol

Raport

Materiały z wywiadu z matką nr 4 oraz obrazki powstałe w wyniku badania metodą wolnych skojarzeń zostały zebrane podczas spotkania, które odbyło się 4.11.2021 r. Rodzina składa się z czterech członków: rodziców oraz 2 braci. Matka należy do grupy wiekowej 30+. Tomasz ma 9 lat, a Karol ma 7 lat. Jest to

rodzina zamieszkująca aglomerację miejską. Wywiad został przeprowadzony w osobnym pomieszczeniu. Dzieci również rysowały obrazki w dwóch osobnych pokojach, więc założenie badania dotyczące miejsca przeprowadzanego wywiadu oraz tworzenia obrazków zostało zachowane.

W rodzinie nr 4 nie rozmawia się tak często, jakby chciała tego matka nr 4. Rodzice nie są w stanie poświęcić czas na spokojną rozmowę z synami, ponieważ utrudniają to codzienne obowiązki. Matka nr 4 zwraca na to uwagę i chciałaby, żeby lepiej się porozumiewali oraz żeby komunikacja była bardziej sprawna i bez nieporozumień. Matka nr 4 stara się po szkole zawsze zamienić parę zdań z synami, by dowiedzieć się jak minął ich dzień i być na bieżąco z tym, co się działo. Nie zawsze chłopcy są chętni do rozmowy, więc matka nr 4 pierwsza zaczyna opowiadać o swoim dniu, o odczuciach i wydarzeniach. Za sprawą jej relacji, dzieci chętniej się otwierają i dyskutują z matką. Nie stosuje ona pytań zamkniętych, tylko w większości stara się zadawać pytania wymagające dłuższej odpowiedzi. Matka nr 4 zauważa, że młodszy syn, po rozpoczęciu nauki w szkole jest mniej chętny na zwierzanie się matce i na opowiadanie o swoich emocjach. Stał się bardziej skryty. Zarówno u starszego, jak i młodszego syna matka nr 4 zauważa również, że dzieci boją się konsekwencji swoich słów, więc wolą mniej rozmawiać z rodzicami. Matka nr 4 poruszyła także temat komunikacji wizualnej. Zwróciła uwagę, że chłopcy w przeszłości częściej rysowali samodzielnie i nieprzymusowo. Tomasz bardzo chętnie rysował komiksy i osobiście proponował matce taki sposób spędzania wspólnego czasu wolnego. Odnosząc się do komunikacji i komunikatów niewerbalnych, matka nr 4 nawiązuje do zachowań Tomasza. Matka nr 4 czasami zauważa, że starszy syn ma problem, ale nie chce z nią rozmawiać. Jest wtedy świadoma, że coś się dzieje i stara się dotrzeć do informacji, które pozwoliłyby mu pomóc. Matka nr 4 wtedy czasami naciska na rozmowę, albo czeka. Jej działania dostosowane są do sytuacji, którą zauważyła. Zdaje sobie sprawę z tego, że jeśli nie dowie się co syn w sobie skrywa, może to mieć różne konsekwencje w przyszłości. Zwraca uwagę na dobry przepływ informacji między członkami rodziny, by być na bieżąco z tym co dzieje się w życiu dzieci oraz by ewentualnie być w stanie odpowiednio im doradzić. Ojciec rodziny mało rozmawia z dziećmi lub żoną, ponieważ dużo czasu spędza wirtualnie, używając telefonu komórkowego.

Matka nr 4 stosowała metodę komunikacji wizualnej z dziećmi, gdy były one w wieku przedszkolnym i jeszcze nie umiały dobrze porozumiewać się werbalnie. Dla lepszego zrozumienia potrzeb i stanów wewnętrznych dzieci, matka nr 4 prosiła by chłopcy przedstawiali na kartce swoje ówczesne myśli i pragnienia. Uważa, że był to dobry sposób na komunikację z synami, który pozwolił na zbudowanie głębszych relacji między nimi. Przede wszystkim zwracała uwagę na treść obrazka oraz na kolorystykę. Brała również pod uwagę proporcje elementów, a także rodzaj linii, które rysowały dzieci. Próbowwała dostrzec czy sposób rysowania chłopców jest spokojny, ekspresyjny lub nerwowy. Matka nr 4 uważa, że rysunek dziecka zawiera wiele, czasami niezauważalnych na pierwszy rzut

oka, detali, które mogą być przydatne w zrozumieniu dziecka. Dodatkowo, po własnej interpretacji rysunku, zawsze zadaje kilka pytań synom i prosi dzieci o krótki komentarz pozwalający skonfrontować jej postrzeganie obrazka z ideą dzieci. Matka nr 4 zwróciła również uwagę na fakt, że Karol niechętnie mówi o swoich emocjach, więc często prosiła go o danie upustu emocjom na kartce. Jednakże taka metoda nie sprawdzała się, ponieważ najczęściej kończyło się to podarciem kartki i nerwowymi dyskusjami. Tomasz oraz Karol mają odmienne charaktery, więc wizualne komunikowanie się sprawdzało się tylko u Tomasza. Obecnie, gdy dzieci są starsze, rzadziej używana jest metoda rysunku w celu lepszej komunikacji, ponieważ częściej prowadzi się rozmowy, które prowadzą do mniejszej ilości błędów interpretacji matki nr 4. Chłopcy sporadycznie tworzą rysunki w domu, ponieważ dużo prac rysunkowych tworzą w świetlicy szkolnej. Rysunki tworzone przez Karola martwią matkę, ponieważ przedstawia przedmioty militarne i elementy związane z wojną. Jak tłumaczy, związane jest to z jego zainteresowaniami, jednak nie chciałaby zlekceważyć sytuacji, gdy będą niepokojące sygnały.

Zarówno Tomasz, jak i Karol chętnie rysują. Na swoich obrazkach przedstawiają przede wszystkim postaci z bajek i gier. Wpływ na taką tematykę prac mogła mieć zwiększona ilość czasu, który dzieci poświęcają na granie w gry komputerowe, a także zainteresowania rówieśników. Matka nr 4 podkreśla, że gdy chłopcy grali w grę *Minecraft* to gra ta wpływała pozytywnie na ich kreatywność i zdolności manualne. Dzieci wtedy samodzielnie rozplanowywały na kartkach własne budowle i rzeczywistość, jaką stworzą w swojej grze. Zdaniem matki

Ilustracja 4. Tomasz – 9 lat

Źródło: Badanie własne

Ilustracja 5. Karol – 7 lat

Źródło: Badanie własne

nr 4, Tomasz jest bardziej dokładny i elementy na obrazkach są bardziej staranne i dopracowane, niż u Karola. U starszego syna również jest przedstawiane więcej szczegółów, ale kartka nie jest całkowicie zarysowana. Na obrazkach brakuje tła oraz elementów zapełniających pustą przestrzeń. Natomiast na rysunkach u młodszego syna jest większa dynamika, energiczność oraz bardziej różnorodna kolorystyka. Karol rysuje bardziej spontanicznie i, w przeciwieństwie do swojego starszego brata, zawsze rysuje tło obrazka. Tomasz zazwyczaj najpierw planuje rozmieszczenie elementów na kartce, a Karol tworzy bardziej impulsywnie i mniej precyzyjnie.

Rysunki dzieci kiedyś były częściej wykorzystywane jako forma komunikacji. Obecnie matka nr 4 nie ma możliwości poświęcać wystarczająco dużo czasu na analizowanie rysunków i rzadziej je interpretuje. Teraz wybiera szybszą metodę komunikacji jaką jest rozmowa. Matka nr 4 jest zdania, że rysunek dziecka stanowi dobrą formę komunikacji między dzieckiem, a dorosłym, ale łatwo jest o nadinterpretację i błędne zrozumienie. Jednak jeśli zna się swoje dzieci i jest się świadomym jakie barwy najczęściej przedstawiają, to można rozróżnić niepokojący obrazek od takiego, który został intencjonalnie w określony sposób przedstawiony.

Przechodząc do własnej interpretacji rysunku Tomasza, twierdzi on, że przedstawił całą rodzinę znajdującą na kanapie, ponieważ lubią w wolnych chwilach spędzać razem czas i wspólnie oglądać filmy. W tygodniu nie mają dla siebie wystarczająco czasu, więc członkowie rodziny zostali przedstawieni w sytuacji, gdy mogą być wszyscy razem. Tomasz narysował siebie w swojej ulubionej koszulce. Pozostali członkowie rodziny również są narysowani w ubraniach, które są wyglądem zbliżone do rzeczywistych. Chłopiec umieścił swoją postać obok postaci ojca, ponieważ preferuje spędzać z nim czas. Matka nr 4 lepiej rozumie się z Tomaszem, jednak to z ojcem chłopiec lubi przebywać oraz bawić się, ponieważ z powodów zawodowych ojciec późno wraca do domu i rzadko się z nim

widzi. Kolorystyka dodatkowych elementów jest odzwierciedleniem elementów w domu chłopca.

Karol przedstawił swoich rodziców obok siebie, a swoją postać obok postaci brata. Jest on najmniejszy na obrazku, ponieważ jest najmłodszy w rodzinie. Karol również starał się przedstawić przedmioty w rzeczywisty sposób. Nie pokolorował budynku, ponieważ stwierdził, że nie pamięta jak pomalowany jest ich dom. Tło wokół domu także stanowi wiarygodne odzwierciedlenie terenu wokół niego. Na drugiej kartce, obok swojego domu, chłopiec narysował wujka wraz z jego podwórkim. Dom wujka jest żółtej barwy, ponieważ faktycznie jest tak pomalowany. Karol przedstawił wujka podczas mycia samochodu, ponieważ z tym go kojarzy i pamięta, że wujek lubi dbać o niego.

Interpretacja matki nr 4 była zbliżona do idei i opisów dzieci. Uważa, że Tomasz narysował rodzinę w typowy dla siebie sposób. Przedstawił najważniejsze elementy oraz rodzinę i nie pokolorował tła. Matka nr 4 zastanawiała się dlaczego postać starszego syna jest przedstawiona daleko od jej postaci, ponieważ to ojciec był zawsze z boku. Uważa, że w ostatnim czasie ojciec spędza więcej czasu w domu i dlatego chłopiec narysował siebie obok niego. Matka nr 4 zauważyła, że rodzina została przedstawiona na kanapie, ponieważ zazwyczaj wspólnie przebywają w salonie. Są to ważne chwile dla ich relacji. Matka nr 4 stwierdziła również, że może Tomasz w domu czuje się bardziej spokojnie i dlatego nie narysował rodziny poza domem, np. w lesie.

Analizując rysunek Karola, matka nr 4 zaznaczyła, że podczas rysowania swojej rodziny, wykonał on polecenie dotyczące badanie, a druga część pracy stanowi jego dowolną ekspresję. Uważa, że przedstawił właśnie swojego wujka, ponieważ „stanowi on alter ego młodszego dziecka”. Wujek interesuje się motoryzacją i bawi się z chłopcami, dlatego jest on kojarzony z rzeczami i zajęciami samochodowymi. Matka nr 4 zauważyła, że ich dom oraz jego otoczenie został przedstawiony w sposób bardzo realistyczny. Była także zaskoczona tym, że na rysunku przedstawiona została górka piasku koło domu, ponieważ nie spodziewała się, że Karol narysuje obrazek z takimi szczegółami. Podkreśliła, że górka jest jednym z ulubionych miejsc jej dzieci, więc młodszy syn przedstawił ważne elementy dla niego. Matka nr 4 dostrzegła, że cała rodzina jest uśmiechnięta i bracia trzymają się za ręce, ponieważ Karol bardzo lubi grać w gry z bratem.

Analiza

Matka nr 4 posiada dużą świadomość znaczenia rysunków dzieci w komunikacji z osobami dorosłymi. Praktycznie stosowała taką metodę, pozwalającą lepiej zrozumieć potrzeby jej synów, kiedy nie byli w stanie w pełni komunikować się w sposób werbalny. Matka nr 4 poprawnie odczytuje informacje zawarte na rysunkach jej dzieci i wie, dlaczego niektóre elementy zostały przedstawione w konkretny sposób. Zna ich maniery rysowania oraz sposoby przedstawiania przedmiotów na obrazkach. Matka nr 4 umie zinterpretować pracę dzieci od-

wołując się do ich charakterów oraz relacji w rodzinie. Jest również przekonana o istotności takiej formy przekazywania komunikatów, z uwzględnieniem możliwych nadinterpretacji lub nadużyć analizy ze strony osoby dorosłej. Zaznacza, że łatwo odczytać obrazek w niepoprawny sposób, ponieważ wiele czynników może mieć na to wpływ. Matka nr 4 zdaje sobie sprawę, że rysunki dzieci trzeba analizować racjonalnie oraz obiektywnie.

Odnosząc się do obrazka Tomasza, można stwierdzić, że rodzina ma dobre stosunki i silne więzi. Postacie wszystkich członków rodziny są przedstawione obok siebie, na wspólnej kanapie. Rodzina została pokazana podczas spędzania wolnego czasu. Sylwetki dzieci zostały narysowane w pobliżu rodziców, z którymi lepiej się rozumieją i w towarzystwie których czują się bardziej swobodnie. Stąd można wywnioskować, że Tomasz woli spędzać czas z ojcem, natomiast Karol częściej i chętniej przebywa u boku matki. Nawiązując do wielkości elementów, zauważalna jest harmonia między wszystkimi szczegółami. Sylwetki osób są zróżnicowane wielkościami, co może nawiązywać do wieku oraz wzrostu członków rodziny.

Analizując obrazek Karola, na pierwszy rzut oka, zauważalna jest użyta większa gama kolorów niż u starszego brata. Odnosi się wrażenie, że obrazek jest spontaniczny i wywołujący pozytywne emocje. Proporcje dotyczące wzrostu poszczególnych członków rodziny oraz wielkości pozostałych elementów zostały zachowane. Karol narysował więcej szczegółów oraz przedstawił rodzinę w innej sytuacji, niż zrobił to jego brat. Zarówno na rysunku Tomasza, jak i Karola wszyscy członkowie rodziny są uśmiechnięci. Dodatkowo, na obrazku Karola wesołe jest również słońce, co może wskazywać na optymistyczny charakter dziecka.

Interesujący jest również fakt, że młodszy chłopiec połączył za pomocą kleju dwie kartki i stworzył pracę w większym formacie. Na obrazku przedstawił nie tylko swoją najbliższą rodzinę, z którą mieszka, ale również wujka, który ma dobre stosunki z chłopcami. Można przypuszczać, że Karol uważa wujka za ważną osobę w swoim życiu, więc jego również narysował.

Dziecko 6 – Michalina

Raport

Badanie w rodzinie odbyło się 15.11.2021 r. Matka nr 5 należy do grupy wiekowej 30+, natomiast dziecko jest w wieku 6 lat. Rodzina składa się z czterech członków, jednak ojciec dziecka nie mieszka z pozostałymi członkami. Od 4 lat matka nr 5 spotyka się z obecnym partnerem, jednak nie mieszka on na stałe z rodziną. Rodzina pochodzi z aglomeracji miejskiej. Zarówno wywiad, jak i tworzenie rysunku przez dziecko odbywało się w osobnych pomieszczeniach. Założenie badania dotyczące warunków jego przebiegu zostało spełnione.

Codzienna komunikacja rodzinna jest utrudniona, ponieważ partner matki nr 5 przyjeżdża tylko na weekendy, natomiast ojciec Michaliny nie spotyka się z nią

codziennie. Jednakże przepływ informacji między matką nr 5, a dziećmi jest bardzo dobry. Na co dzień nie ma niejasności, a dzieci wiedzą co się od nich wymaga i jakie są ich obowiązki. Matka nr 5 słucha swoich dzieci i bierze pod uwagę ich zdanie podejmując różne decyzje. Wychodzi z założenia, że są to „odrębni ludzie, którzy mają swoje pomysły i potrzeby”, więc nie lekceważy wypowiedzi dzieci. Matka nr 5 wie, że dziecko musi zdawać sobie sprawę z przynależności do rodzinnej społeczności i być świadomym, że jest w niej ważne. Uważa, że dziecko ma prawo zarówno do wypowiedzenia się, jak i do dania upustu swoim emocjom, jednak przede wszystkim, według niej, dziecko musi wiedzieć, że zawsze może liczyć na wsparcie matki. W rodzinie nr 5 nie zdarza się często, że rozmowy są przeprowadzane pod wpływem emocji, ponieważ matka nr 5 stara się unikać niepotrzebnych konfliktów oraz podnoszenia głosu, więc zazwyczaj komunikuje się z dziećmi, gdy emocje opadną i jest w stanie przeprowadzić konstruktywną rozmowę. Matka nr 5 nie lubi podnosić głosu, więc żeby nie krzyczeć na dzieci woli spędzić chwilę czasu w samotności i zdystansować się do pewnych rzeczy. Michalina lubi relacjonować swój dzień, mówić o swoich emocjach oraz zwierzać się matce. Dziewczynka zawsze szczerze z nią rozmawia. Zazwyczaj konwersacje przebiegają na spokojnie. Czasami dziewczynka potrzebuje czasu, żeby się otworzyć, ale zawsze o wszystkim opowiada. Matka nr 5 nie stosuje metody komunikacji wizualnej i nie prosi Michaliny o narysowanie swoich emocji lub problemów, ponieważ córka czuje potrzebę rozmowy z matką nr 5 i zawsze sama do niej przychodzi. Nie zamyka się w sobie, ponieważ napady złości są chwilowe. Z tego powodu matka nr 5 nie szukała sposobów, by komunikować się z dzieckiem pozawerbalnie.

Michalina bardzo chętnie rysuje i najczęściej na swoich obrazkach przedstawia ludzi, lasy, drzewa, motyle. W okresie bożonarodzeniowym na rysunkach dziewczynki zaczęły pojawiać się bałwany oraz choinki. Jej ulubionym kolorem jest fioletowy i jest to najczęściej pojawiająca się barwa na rysunkach. Oprócz fioletowego, dziewczynka używa kredek pomarańczowych, niebieskich oraz żółtych. Kolorowanki są również lubiane przez Michalinę, jednakże nie zawsze wykonuje polecenia dotyczące barw poszczególnych elementów. Sama wybiera sposób, w jaki pokoloruje obrazki. Świadomie wybiera barwy, nawet jeśli nie są one zgodne ze stanem faktycznym rzeczywistości. Matka nr 5 nie narzuca córce sposobu kolorowania, zostawia miejsce na wyobraźnię i pomysłowość córki. Jednakże w przedszkolu Michalina słucha poleceń i koloruje zgodnie z nimi. Inną formą ekspresji i tworzenia obrazków jest malowanie farbami. Używanie farb następuje w sposób żywiołowy i prace są bardzo kolorowe. Do tworzenia obrazków korzysta także z ołówka oraz długopisu. Malując farbami, dziewczynka nie tworzy konturów elementów. Posługuje się tylko farbami i nie potrzebuje wstępnego szkicu. Natomiast rysując kredkami, Michalina nakreśla kształty i w późniejszych etapach wypełnia je kolorami.

Matka nr 5 uważa, że obrazki jej dziecka są bardzo wielobarwne. Jest zdania, że prace rysowane kredkami są bardziej dopracowane i staranne, niż rysunki po-

wstałe techniką malarską, ponieważ córka miesza jeszcze kolory na kartce. Sposób przedstawiania obrazków jest prosty i zabawny. Elementy znajdujące się na obrazkach oraz ich wykonanie jest adekwatne do wieku dziewczynki. Brakuje na nich poważnych lub strasznych elementów i zjawisk. Dziewczynka najczęściej rysuje to, co obserwuje w swoim codziennym otoczeniu. Gdy dostanie odgórne polecenie narysowania czegoś konkretnego, często przychodzi do matki i pyta się w jaki sposób przedstawić niektóre przedmioty, ponieważ chce, żeby matka była usatysfakcjonowana. Jednak, jeśli wie, że ma pełną dowolność, Michalina tworzy bardzo kreatywne oaz ekspresyjne obrazki i nie zadaje dodatkowych pytań. Dziewczynka nie zachowuje również proporcji rzeczywistych przedmiotów. Zdaniem matki nr 5 ma nietypowe i kreatywne pomysły dotyczące przedstawienia rzeczy na rysunku.

Jeżeli chodzi o komunikaty przekazywane przez dziecko na obrazku, matka nr 5 zwraca uwagę na treści rysunków, jednak nie zdarzyło się, żeby kiedykolwiek przez jej córkę zostało przedstawione coś niepokojącego. Michalina rysuje, ponieważ lubi taką formę rozrywki i nie odzwierciedla na nich swoich problemów. Matka nr 5 jest zdania, że rysunki dzieci mogą informować o ich stanach wewnętrznych. Podczas analizy rysunku, matka nr 5 szczególną uwagę poświęciłaby użytej kolorystyce, rozmieszczeniu przedmiotów lub postaci oraz jego ogólnej treści. Znając sposób rysowania lub malowania córki, matka nr 5 zainteresowałaby się obrazkiem, który w jakiś sposób odbiega od manieri tworzenia prac dziecka.

Przechodząc do interpretacji rysunku, dziewczynka narysowała całą swoją rodzinę. Po kolei od lewej: swoją postać, matkę siostrę oraz ojca. Zamiast partnera

Ilustracja 6. Michalina – 6 lat

Źródło: Badanie własne

matki, przedstawiła swojego ojca, ale jego postać jest mniejsza niż pozostałe i znajduje się trochę oddalona, ponieważ nie spędzają razem dużo czasu. Matka nr 5 znajduje się między dziewczynkami, ponieważ dba o nie i codziennie się nimi opiekuje. Michalina przedstawiła siebie oraz swoją siostrę blisko mamy, ponieważ czują się z nią dobrze i bezpiecznie. Zdaniem dziewczynki, twarze niektórych członków zrobiły się szare, ze względu na to, że ołówek pomieszał się z kolorem kredki i barwy stały się mniej wyraźne, więc nie był to celowy zabieg. Michalina zaznaczyła również, że wszystkie przedstawione postacie są radosne i szczęśliwe.

Zdaniem matki nr 5, córka przedstawiła swój wymarzony dom i wolałaby mieszkać w jednorodzinnym domu niż w bloku, w którym obecnie mieszkają. Narysowane motylki mogą nawiązywać do wcześniejszych lat w przedszkolu, ponieważ tak nazywała się pierwsza przedszkolna grupa dziewczynki. Według matki nr 5, jej postać znajduje się w środku, ponieważ najbardziej opiekuje się dziećmi i bawi się z nimi. Zauważyła również, że słońce może symbolizować to, że ich rodzina jest szczęśliwa.

Analiza

Michalina tworzy kreatywne i kolorowe rysunki, co może świadczyć o tym, że czuje się dobrze w rodzinie i wie, że jest kochana. Jest również świadoma, że jej zdanie się liczy i ma ona realny wpływ na życie rodzinne. Z rysunku można wywnioskować jakie relacje panują między poszczególnymi członkami. Największą więź łączy matkę z córkami. Ojciec postrzegany jest jako członek rodziny, jednak jako osoba, z którą nie mają częstego i dobrego kontaktu. Dziewczynka nie przedstawiła partnera matki, jako najbliższą jej osobę, co również może wynikać z relacji, jakie panują w domu. Matka nr 5 zauważyła, że metoda wizualnej komunikacji z jej dzieckiem nie jest skuteczna, ponieważ córka nie rysuje w trudnych chwilach. Lubi wyrażać swoje uczucia werbalnie i rozmawiać z matką o problemach. Matka nr 5 jest świadoma komunikatów, jakie mogą być przekazywane przez obrazki, ponieważ zwraca uwagę na treści prac swojego dziecka. Zna sposób przedstawiania różnych zjawisk i przedmiotów, stąd nie dziwiły ją kolorowe włosy u postaci kobiecych na powstałym rysunku. Michalina przedstawiła realne przedmioty i ludzi, jednak bez zachowania proporcji i odpowiedniej kolorystyki. Na kartce zostało przedstawione tło oraz kontekst sytuacyjny, w którym znajduje się rodzina. Można przypuszczać, że dziecko lubi spędzać czas na świeżym powietrzu. Cała rodzina stoi na trawie, co może świadczyć o stabilnym i konkretnym podejściu dziewczynki do życia. Interpretacje matki nr 5 oraz córki były spójne, choć obie badane poruszyły inne tematy i opowiedziały o odmiennych elementach rysunku.

Dziecko 7 – Paulina

Raport

Badanie zostało przeprowadzone 18.11.2021 r. w rodzinie zamieszkującej aglomerację miejską. Rodzina składa się z czterech członków: rodziców oraz dwóch siostr. Matka nr 6 należy do przedziału wiekowego 30+, natomiast dziecko jest w wieku 6 lat. Matka nr 6 oraz córka podczas badania znajdowały się w osobnych pomieszczeniach, więc założenia dotyczące warunków jego przebiegu zostały spełnione.

Codzienna komunikacja rodzinna przebiega w różny sposób. Czasami występują konflikty, ponieważ jedna z córek jest nastolatką i wchodzi w okres buntu. Wszystkie niedomówienia i problemy są na bieżąco wyjaśniane. Komunikacja ma na celu wzajemne zrozumienie i dostrzeżenie swoich potrzeb. Z Pauliną nie ma problemów komunikacyjnych, ponieważ jest ona radosna i towarzyska. W rodzinie nie przeważa tylko komunikacja jednostronna ze strony rodziców, ponieważ upewniają się, że ich komunikaty są zrozumiałe. Starają się, by komunikacja przebiegała dwukierunkowo, stąd biorą pod uwagę zdanie dzieci i nie narzucają im tylko swojego punktu widzenia. Paulina chętnie rozmawia najczęściej o tym, co przeżyła w przedszkolu lub opowiada o kolegach i koleżankach. Lubi opowiadać o tym, co są spotkało w ciągu dnia. Paulina interesuje się wieloma rzeczami i zjawiskami, dlatego tematyka rozmów z dziewczynką jest różnorodna. Otwarcie mówi o tym co jej się podoba lub nie. Nie czuje barier w werbalnym przekazywaniu informacji. Matka oraz ojciec spędzają czas z dziećmi w różny sposób, stąd tematy ich rozmów również są zróżnicowane, a ich role są podzielone. Rodzice nie omijają także trudnych tematów i poruszają je w rozmowach z dziećmi, np. rozmowy o śmierci. W chwilach trudnych dla dziewczynki, rodzice nie proszą o to, by narysowała to co czuje, ponieważ zazwyczaj Paulina z nimi rozmawia i nie potrzebują odnosić się do innych metod komunikacji. Nigdy nie było momentu, że córka zamknęła się w sobie i nie chciała wytłumaczyć co się dzieje. W sytuacjach, gdy rodzice widzą, że coś trapi dziewczynkę, starają się w delikatny sposób nakłonić do wspólnej rozmowy i znalezienia rozwiązania. Stosują dodatkowe pytania otwarte, które pomagają odtworzyć przebieg zdarzeń w pamięci córki. Komunikacja wizualna jest niewykorzystaną metodą, ponieważ komunikacja werbalna przebiega bardzo dobrze.

Paulina bardzo chętnie rysuje i najczęściej przedstawia zwierzęta i postacie z gier oraz bajek. Rysuje również tematyczne rzeczy jak np. laurkę. Obrazki dziewczynki są związane z jej zainteresowaniami oraz tym, co się dzieje w jej otoczeniu w życiu codziennym. Najwięcej rysunków tworzy w poza domem, w przedszkolu. Są to zarówno obrazki wymyślone indywidualnie przez Paulinę, tworzone w czasie wolnym, ale również o określonej tematyce narzuconej przez panią przedszkolankę. Na tematykę ma również wpływ grupa rówieśnicza, która między sobą poznaje rzeczy i stara się uczyć wzajemnie przedstawiać poszczególne zjawiska oraz przedmioty. W domu dziewczynka również

chętnie spędza czas rysując. Są sytuacje, w których dziewczynka wykorzystuje codzienne obowiązki do tworzenia rysunków, np. przed wyjściem na zakupy podczas, gdy matka nr 6 robi listę produktów, córka także planuje taką samą listę, tylko w formie wizualnej. Jest to rodzaj rozrywki dla dziewczynki oraz dodatkowe ćwiczenie jej sprawności manualnych. Porównując rysunki z poprzednich lat, według matki nr 6, można zauważyć rozwój manualny u Pauliny i poprawę staranności wykonania. Rysunki są bardziej dokładnie, ze szczegółami oraz tłem. Dziewczynka nie zostawia pustych przestrzeni. Wszystkie elementy są rozmieszczone na określonej powierzchni, w zaplanowanym miejscu. Paulina odwzorowuje przedmioty i kształty ze swojego życia, starając zachować przy tym logiczne wielkości oraz harmonię. Dodatkowo, każdy element ma swoje miejsce na rysunku. Matka nr 6 również zauważyła poprawę w niewyjeżdżaniu za linię. Dziewczynka coraz rzadziej rysuje poza wyznaczonymi konturami i stara się pilnować, aby rysunki były pod tym względem dopracowane. Paulina używa wielu barw i stara się by obrazki były kolorystycznie zróżnicowane, ponieważ nie ma swojego ulubionego koloru. Wybierając kolor rzeczy odmienny niż jest w rzeczywistości, umie odpowiedzieć dlaczego użyła konkretnej barwy i jest świadoma tego, że dany element występuje w innym kolorze. Do tworzenia obrazków dziewczynka najczęściej używa kredek, ale lubi również żelowe oraz brokatowe pisaki. Chętnie również sięga po farby. Prace techniką malarską tworzy, używając do tego palców zamiast pędzli. Zdarza się również, że Paulina łączy techniki i używa zarówno kredek, jak i farb. Wszystko zależy od dostępności czasu oraz chęci. Dziewczynka najpierw wykonuje wstępny szkic, a później zapełnia kontury kolorowymi barwami. Jednak przeważnie rysuje tylko kredkami. Rodzice zwracają uwagę na treść obrazków córki, lecz nie zdarzyło się, aby coś ich zaniepokoiło.

Matka nr 6 jest przekonana, że komunikat wizualny dziecka zawiera wiele istotnych informacji o uczuciach dziecka i na jego podstawie można odczytać z jakimi problemami może borykać się dziecko. Stara się monitorować i oglądać rysunki córki w taki sposób, aby przekonać się i zobaczyć czy nie potrzebuje pomocy w jakiś kwestiach. Zwraca uwagę czy nie pojawiły się niepokojące elementy, które do tej pory nie były rysowane. Matka nr 6 analizuje rysunki, które powstały w przedszkolu i zadaje dodatkowe pytania uzupełniające lub wyjaśniające jej indywidualną interpretację. Analizując obrazki, matka nr 6 szczególnie zwraca uwagę na tematykę i elementy znajdujące się na rysunku oraz na kolorystykę. Znając manierę rysowania swojego dziecka, zauważyłaby treści odbiegające od codziennych prac i pomysłów dziecka. Według niej, barwa nie zawsze byłaby dobrą wskazówką, dlatego najważniejsza dla niej jest treść obrazka. Matka nr 6 uważa, że bardzo łatwo jest nadinterpretować rysunek dziecka, ponieważ na jego pracę twórczą wpływają różne czynniki. Obrazki mogą być podyktowane np. stresem lub nawet miejscem, w którym dziecko się znajduje. Dodała, że warto też zapytać dziecko, co planowała przedstawić na rysunku i jaka jest jego interpretacja, żeby błędnie go nie zanalizować.

Ilustracja 7. Paulina – 6 lat

Źródło: Badanie własne

Odwołując się do interpretacji rysunku przez Paulinę, matka nr 6 została narysowana w kuchni, ponieważ tam spędza najwięcej czasu. Dziewczynka przedstawiła siebie podczas rysowania w swoim pokoju, a siostrę – czytającą książkę. Na obrazku umieściła również gabinet, pokój rodziców oraz łazienkę. Paulina narysowała serduszka dla ozdoby, bez konkretnego uzasadnienia. Rodzinny kot został przedstawiony w kuchni na stole, ponieważ lubi chodzić po meblach. Na obrazku został również umieszczony ogród rodziny. Kuchnia pozostała niepokolorowana, ponieważ jest w białym kolorze, natomiast meble są szare. Pokój dziewczynki jest wielobarwny, ponieważ marzą jej się kolorowe ściany.

Odwołując się do interpretacji matki nr 6, rysunek zaskoczył ją gamą barw i intensywnością kolorów. Matka nr 6 zaznaczyła również, że jej postać została przedstawiona w kuchni, ponieważ spędza tam najwięcej czasu sprząając i gotując. Uważa, że życie rodzinne odbywa się na dole domu. Matka nr 6 prawidłowo odczytała pomieszczenia na górze oraz pokoje córek. Stwierdziła, że pokój starszej córki został przedstawiony na zielono, ponieważ ma ona wiele roślin. Zauważyła, że młodsza córka narysowała siostrę w pokoju, ponieważ spędza ona cały swój wolny czas w zamknięciu. Matka nr 6 odwołała się również do wielobarwnego przedstawienia pokoju dziewczynki, ponieważ wie, że chciałaby mieć każdą ścianę w innym kolorze. Zauważyła też, że ojciec został narysowany z charakterystyczną dla niego fryzurą na schodach, ponieważ nie ma on swojego miejsca w domu. Wpływ na to może mieć fakt, że ojciec zazwyczaj robi dużo rzeczy poza domem i rzadko w nim przebywa. Nie jest kojarzony z konkretnym miejscem w domu. Nie ma swojego pomieszczenia, żeby móc się czymś zajmować. Na przedstawienie rodziny w domu, według matki nr 6, miał fakt,

że po całym dniu obowiązków, wszyscy spotykają się razem w domu i jest to bezpieczne i codzienne środowisko dla Pauliny. Matka nr 6 uważa, że obrazek nie stanowi wiernego odzwierciedlenia domu, ale jest w stanie opowiedzieć co gdzie się znajduje.

Analiza

Biorąc pod uwagę przede wszystkim narysowany obrazek, ale także interpretację zarówno matki nr 6, jak i jej córki można dostrzec, z czym kojarzą się dziewczynce poszczególni członkowie rodziny. Zauważalne są relacje, jakie panują w domu, ponieważ Paulina narysowała całą rodzinę w jednym miejscu, stąd można wnioskować, że dom kojarzy jej się z bliskimi oraz ich wspólnym spędzaniem czasu. Odzwierciedliła realistyczne rozmieszczenie pomieszczeń oraz osoby, które lubią w nich przebywać. Może to świadczyć o znajomości swojej rodziny, a także tym, z czym poszczególni członkowie są kojarzeni. Dziewczynka nie zapomniała również przedstawić kota, który razem z nimi mieszka. Sugeruje to, że darzy ono zwierzę sympatią i lubi się nim opiekować. Paulina skupiła się na wnętrzu domu, co pozwala wysnuć myśl, że relacje w tej rodzinie są dobre i dziecko czuje się bezpiecznie. Najważniejsze dla Pauliny są członkowie rodziny, nie otoczenie.

Odnosząc się do wywiadu przeprowadzonego z matką nr 6, nie ulega wątpliwościom, że jest zaznajomiona z tematem wizualnej komunikacji, ponieważ wie, że własną interpretację rysunku należy skonfrontować z wyobrażeniem dziecka. Jest to możliwe dzięki rozmowie i wysłuchaniu narracji dziecka. Matka nr 6 zdaje sobie sprawę, że obrazek dziecka jest bogaty w różne informacje, które pozwalają na dogłębne zrozumienie psychiki dziecka oraz polepszenie komunikacji między dzieckiem, a dorosłym. Matka nr 6 nie stosuje metody wizualnej komunikacji z dzieckiem, ponieważ wszelkie kwestie rozwiązywane są werbalnie. Nie ujmuje, jednak, tej technice i jest otwarta na nowe sposoby poznawania dzieci. Taka postawa sugeruje chęć poszerzania zasobów komunikacji z dzieckiem oraz ulepszanie relacji z nim.

6. Zestawienie rezultatów badania

Pół-ustrukturalizowany wywiad pozwolił na zdobycie dużej ilości informacji od respondentów. Dzięki wcześniej przygotowanym pytaniom wywiad miał określony plan, a dodatkowo zadawane pytania pozwoliły doprecyzować i wyjaśnić kwestie, które pojawiły się w trakcie rozmowy. Takie same pytania zadane wszystkim respondentom dały możliwość porównania odpowiedzi i dostrzeżenia podobieństw oraz różnic w podejściu do wizualnej komunikacji w diadzie dorosły-dziecko. Celem badań było zebranie informacji od osób dorosłych dotyczących komunikacji w rodzinie oraz wizualnej komunikacji z dzieckiem. Podczas analizy rysunków skupiono się na sposobie przedstawienia rodziny. Nie przykła-

dano uwagi do umiejętności manualnych dzieci oraz nie zagłębianiu się w psychologiczne aspekty charakterów dzieci.

Żadne dziecko nie odmówiło wykonania zadania. Wszystkie dzieci podeszły z ochotą do rysowania członków swojej rodziny. Można zauważyć, że w każdej rodzinie dzieci rysują obrazki zgodne z tematyką ich zainteresowań. W swoich pracach przedstawiają ulubione rzeczy, zabawki oraz postacie. Wszystkie rysunki dzieci charakteryzują się kolorowymi barwami. W żadnej rodzinie dziecko nie rysuje monokolorystycznych obrazków. Każde dziecko używa swoich ulubionych kolorów w większym lub mniejszym stopniu, jednakże dzieci nie tworzą ponurych prac. Dodatkowo, z badań przeprowadzonych na grupie respondentów wynika, że rodzice nie stosują komunikacji wizualnej podczas konfliktów komunikacyjnych. Preferowaną formą dialogu jest zazwyczaj rozmowa oraz komunikacja werbalna. Dzieci będąc pod wpływem emocji nie wyrażają swoich uczuć za pomocą rysunku w żadnej z badanych rodzin. Emocje nie są pokazywane przez nie wizualnie. Każda z rodzin w momentach, gdy trudno jest zrozumieć dziecko, odnosi się do ekspresji słownej. W grupie badanych respondentów nie zachodzą skrajne zachowania agresywne, bądź nieporozumienia komunikacyjne. Są to raczej kłótnie, które zdarzają się w życiu codziennym. Każda z przebadanych matek w grupie respondentów przyznaje, że zdarzają się momenty, gdzie emocje wpływają na komunikację, jednak nie są to dysfunkcyjne rodziny. Matki należące do wybranej grupy respondentów są świadome potencjału jaki posiada obrazek dziecka. Uważają, że można wyczytać wiele informacji o stanie wewnętrznym dziecka. Zamieszkiwana przez nich aglomeracja (miejska lub wiejska) nie miała wpływu na sposób postrzegania prac dzieci. Każda z matek przyznała, że rysunki są wartościowym nośnikiem wskazówek dotyczących psychiki ich dzieci. Dodatkowo, rodzice zdają sobie sprawę z charakterystyki prac swoich dzieci i wiedzą jak przedstawiają one poszczególne zjawiska i przedmioty, dlatego są w stanie określić dlaczego dziecko narysowało dany przedmiot w konkretny sposób. Zwracają uwagę na manierę rysowania oraz treść rysunków, stąd są w stanie określić, czy ich dziecko boryka się z jakimś problemem. Matki należące do grupy respondentów starają się nie nadinterpretowywać zawartości prac dzieci.

Chcąc bardziej poruszyć problem nadinterpretacji obrazków dzieci, tylko dwie spośród sześciu badanych matek zauważyło możliwość błędnego rozumienia treści prac wizualnych. Błędne analizy mogą się pojawić, gdy dorosły nie jest świadomy charakterystyki przedstawiania różnorodnych zjawisk i przedmiotów przez konkretne dziecko. Łatwo wtedy doszukać się informacji, które mogłyby zaniepokoić. Ważne jest więc, by w pierwszej kolejności zaznajomić się z manierą rysowania dziecka oraz jego postrzeganiem otaczającego świata. Przechodząc dalej do analizy sytuacji komunikacyjnych w grupie badanych rodzin, na podstawie przeprowadzonych wywiadów, można zauważyć, że tylko w jednej rodzinie komunikacja przebiega inaczej. Jest to rodzina z synem cierpiącym na spektrum autyzmu, w której najbliżsi musieli nauczyć się funkcjonować z chłopcem. W pozostałych rodzinach komunikowanie się zachodzi prawidłowo. Zarówno dzieci, jak

i rodzice są otwarci na wzajemne potrzeby i szanują swoje zdanie. Sześć spośród siedmiu dzieci biorących udział w badaniu odzwierciedla rzeczywistość i dobiera kolorystykę zgodnie ze stanem faktycznym. Nie zawsze są to realistyczne rysunki, jednak w większości dzieci świadomie dobierają barwy i wielkości kształtów. Prawie wszystkie dzieci z grupy respondentów przedstawiły na kartce wszystkich członków swojej rodziny. Niepełną rodzinę narysowało tylko jedno dziecko, ze względu na dużą ilość przynależących do niej osób. Dziecko skupiło się tylko na bliskich, którzy mieszkają z nim na co dzień. Cztery spośród siedmiu dzieci biorących udział w badaniu narysowało rodzinę na świeżym powietrzu, z tłem oraz podłożem. Na jednym obrazku członkowie rodziny zostali przedstawieni na białym tle, bez dodatkowym elementów zapewniających przestrzeń kartki. Dwoje dzieci przedstawiło swoich najbliższych wewnątrz domu. W niektórych przypadkach dzieci tłumaczyły to tym, że rodzina kojarzy im się z danym miejscem, aktywnością, jednak w większości umiejscowienie postaci rodziny było przypadkowe. Odnosząc się do metod komunikacji dorosłych, tylko jedna matka w grupie respondentów stosowała kiedykolwiek formę komunikacji wizualnej. Pozostałe matki przyznały, że komunikacja wizualna nie była przydatna lub potrzebna do poprawienia komunikacji międzyosobowej między nimi, a dzieckiem. Dodatkowo, tylko w dwóch rodzinach matki zwracają uwagę w pierwszej kolejności na kolorystykę. Według nich barwy stanowią główny przekaz informacji. Pozostałe matki starają się patrzeć na rysunek dziecka bardziej holistycznie. Interesującym faktem jest również połączenie przez jedno dziecko dwóch kartek A4 podczas tworzenia swojej pracy. Tylko jedno spośród siedmiu dzieci skleiło ze sobą dwie kartki, by uzyskać więcej przestrzeni do przedstawienia swojego zamysłu. Żadne inne dziecko nie miało podobnego pomysłu, co może świadczyć o kreatywności i chęci większej ekspresji dziecka.

Przechodząc do bardziej ogólnych wniosków, na podstawie uzyskanych rysunków od dzieci respondentów, można zauważyć, że im dziecko starsze, tym mniej szczegółów i dodatkowych elementów przedstawia na obrazku. Starsze dzieci skupiły się bardziej na zadaniu jakie dostały i fakcie, że zostały poproszone o narysowanie rodziny. Główną rolę na ich obrazkach odgrywają postacie i związane z nimi szczegóły. Młodsze dzieci wykonały polecenie, jednak ich prace były bardziej spontaniczne, wesołe i kolorowe. Zwróciły one uwagę nie tylko na to, by przedstawić swoich najbliższych, ale również zadbały o różnorodną kolorystykę i dodatkowe elementy tła. Z przeprowadzonych wywiadów można wywnioskować, że dorośli nie stosują metody wizualnej komunikacji, tak często jak można by przypuszczać. Są świadomi istnienia ekspresji rysowanej, jednakże sami jej nie używają. Niemniej jednak, nie negują tej metody. Brak komunikowania się za pomocą formy wizualnej wynika z braku czasu na takie rozwiązania oraz analizowanie rysunków. Dorośli przyznają, że reagują od razu, gdy coś zaniepokoi ich w zachowaniu dziecka i starają się rozwiązać problemy werbalne, ponieważ dzieci nie są skłonne do tworzenia prac rysunkowych w stresowych dla nich sytuacjach.

Jedną z wad techniki projekcyjnej skierowanej do dzieci oraz późniejszą rozmową z nim jest fakt, że narracje stworzone przez dzieci mogły zostać pozbawione bardziej dokładnych informacji ze względu na obcość autorki badania. Dzieci nie zawsze chciały tworzyć długi i wyczerpujący komentarz dotyczący swoich rysunków. Dodatkowe pytania zadane przez autorkę pozwoliły w niewielkim stopniu poszerzyć wiedzę na temat konkretnego obrazka i znajdujących się na nim elementów. Gdyby dziecko opowiadało o rysunku swoim najbliższym, osobom, które zna, komentarz do rysunku mógłby być bogatszy. Jednak w założeniu badania leżała chęć otrzymania jak największej ilości subiektywnych odpowiedzi od osoby dorosłej podczas wywiadu oraz narracji dziecka pozbawionej sugestii ze strony rodzica.

7. Podsumowanie

Rysunki tworzone przez młode osoby są w stanie przekazać wiele informacji i posiadają ładunek komunikacyjny. Prawidłowa interpretacja obrazków zależy jednak od wielu czynników i nie powinno się stosować ogólnych stwierdzeń i zasad analizy wobec wszystkich dzieci. Każdy z nich jest bowiem odrębnym komunikatorem i powinno się podchodzić do niego indywidualnie.

Jak wynika z materiału badań przedstawionego powyżej, rysunek dziecka może spełniać rolę ekspresji wizualnej w komunikacyjnej diadzie dorosły-dziecko, a dokładniej w komunikacyjnej diadzie matka-dziecko. W założeniu pracy postawiona została hipoteza dotycząca komunikacji między dorosłym, a dzieckiem. Na podstawie przeprowadzonych badań można sformułować wnioski dotyczące tylko wizualnej komunikacji matki i dziecka. Można przypuszczać, że badania dotyczące komunikacyjnej diady wizualnej ojciec-dziecko dałyby odmienne rezultaty i kontrastowe dane. Dalsza eksploracja tematu komunikacyjnej diady między dorosłym, a dzieckiem mogłaby dotyczyć konkretnie ojców dzieci. Można by sprawdzić jak mężczyźni podchodzą do wizualnych komunikatów swoich dzieci oraz jak interpretują plastyczne prace. Przeprowadzając badania skupiające się na innej grupie badawczej, można by uzyskać bardziej zróżnicowane dane. Analiza dotycząca potencjału komunikacyjnego rysunku dziecka nie jest zatem zamknięta i stanowi pole do dalszych badań i analiz.

Bibliografia

- Dawson, C. 2009. *Introduction to research methods. A practical guide for anyone undertaking a research project*. Begbroke, Oxford: How To Books.
- Dornyei, Z. 2007. *Research methods in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Szczepaniak-Kozak, A. 2007. „Próba sprofilowania kultury polskiej na podstawie badania opartego na metodzie wolnych skojarzeń”. W zbiorze: Puppel, S. (red.). 2007. *Spoleczeństwo-kultura-*

-język. *W stronę interakcyjnej architektury komunikacji*. Scripta de Communicatione Posnaniensi. Seria: Prace Naukowe Katedry Ekokomunikacji UAM I. 95-114.

Ż11: Meuwly, M. "Stages of development in children's drawings". W zbiorze: Meuwly, M. (red.). *Working with children and their environment. Manual of psychosocial skills*. Terre des Hommes. 29-71. <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/working-children-and-their-environment-manual-psychosocial-skills/>; dostęp 02.02.2022.